

Cytowanie

CHICAGO: P.K. Sowiński, Domniemanie niewinności w ujęciu prawa krajowego i pozakrajowego, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2024, nr 2, s. 103–116, <https://doi.org/10.15804/ppk.2024.02.08>

APA: Sowiński, P.K. (2024), Domniemanie niewinności w ujęciu prawa krajowego i pozakrajowego, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 2, s. 103–116, <https://doi.org/10.15804/ppk.2024.02.08>

Piotr K. Sowiński

ORCID ID: 0000-0003-2210-5877

Uniwersytet Rzeszowski

E-mail: pksowinski@gmail.com

Domniemanie niewinności w ujęciu prawa krajowego i pozakrajowego

Słowa kluczowe: domniemanie niewinności, Konstytucja, postępowanie karne, postępowanie represyjne, oskarżony, obwiniony.

Keywords: presumption of innocence, Constitution, criminal procedure, repressive procedure, accused, defendant

Streszczenie

Zasada domniemanie niewinności stanowi jedno z zasadniczych założeń, według których skonstruowano polskie postępowanie karne. W realiach krajowych domniemanie to jest przedmiotem regulacji zarówno konstytucyjnej, jak i kodeksowej, jednak sposób w jaki domniemanie to zostało tam przedstawione nie jest tożsamy, co wpływa na różny zakres jej stosowania. W tekście podjęto próbę przedstawienia elementów wspólnych i różnicujących te regulacje. Ponadto przeanalizowano zakres przedmiotowy i podmiotowy zasady domniemanie niewinności w ujęciu konwencyjnym oraz niektórych aktów prawnych Unii Europejskiej.

Abstract

Presumption of Innocence under National and International Law

The principle of the presumption of innocence is one of the fundamental assumptions according to which Polish criminal procedure has been constructed. In the domestic reality, this presumption is declared both by constitutional and code regulations, however, the manner in which the presumption is guaranteed there is not the same, which affects the different scope of its application. The text depicts the common and differentiating elements of these regulations. In addition, the material and subjective scope of the principle of the presumption of innocence in terms of the Convention and certain legal acts of the European Union has been analysed.

✱

I. Uwagi wstępne

Źródła domniemania niewinności upatruje się w reskryptach cesarskich z ok. II w.n.e., choć oczywiście jest, że jego ówczesny kształt niekoniecznie odpowiada obecnemu jego wyobrażeniu¹. Domniemanie niewinności bywa dzisiaj określane mianem „ustawowego założenia niewinności”². Jest to zasada kierowana przede wszystkim do organów państwa³ i innych prowadzących postępowania represyjne, a na jej treść składa się nakaz traktowania podmiotu tych postępowań jak osoby niewinnej, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu. Poza tymi organami, adresatami tej zasady są pozostali uczestnicy danego postępowania, ale też i instytucje oraz organizacje pozostające poza toczącym się postępowaniem, w tym także media⁴. Beneficjentem tej zasady – w zależności od jej umiejscowienia –

¹ *Satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis quam innocentem damnari* – cyt. za M. Mozgawa-Saj, *Rzymskie korzenie zasady domniemania niewinności i prawa oskarżonego do obrony*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2018, nr 22, s. 107.

² A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 247.

³ W tym sądów cywilnych – zob. wyrok SA w Warszawie z 12 października 10.2011 r., sygn. akt I ACa 326/11, LEX nr 1120113.

⁴ P.K. Sowiński, *Zasada domniemania niewinności a wolność słowa [w:] System wymiaru sprawiedliwości a media*, red. C. Kulesza, Białystok 2009, s. 143.

jest „każdy” lub tylko „oskarżony” czy „obwiniony”. Już sam fakt, iż z szeregu możliwych rozwiązań proceduralnych w ustawie zasadniczej znalazło się miejsce dla domniemanie niewinności świadczy o wadze tego problemu, wszak ustawa zasadnicza jest miejscem, w którym regulowane są szczególnie ważne kwestie ustrojowe, społeczne czy światopoglądowe.

II. Domniemanie niewinności w ujęciu konstytucyjnym

W ujęciu konstytucyjnym na zasadę domniemanie niewinności składa się nakaz uważania „każdego [...] za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu” (art. 42 ust. 3 Konstytucji RP⁵). Ustawa zasadnicza z 1997 r. jest pierwszym aktem tej rangi, który zasadę tę wyraża, nie była ona wcześniej przedmiotem regulacji żadnej z dotychczasowych polskich konstytucji, choć znalazło się w nich miejsce dla kwestii związanych z prawem do obrony, z którymi jest ona ściśle powiązana⁶. Z tej samej zasady wynika pośrednio, że krajowy prawodawca opowiedział się za obowiązywaniem zasady *nullum crimen sine culpa*, dopełniając w ten sposób podstawowe reguły przypisania odpowiedzialności karnej określone w ustępie 1 tego samego przepisu. W doktrynie zauważa się, że art. 42 ustawy zasadniczej określa konstytucyjne standardy odnoszące się do prawa karnego materialnego (ust. 1) i procesowego (ust. 2 i 3), które mają charakter gwarancyjny dla jednostki⁷. Na ten ostatni standard można też spojrzeć jako na składową „sprawiedliwego [...] rozpatrzenia sprawy przez [...] sąd”, bo też warunkiem realizacji tego prawa jest odpowiednie ukształtowanie procedury sądowej⁸ (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP). Omawiana tu zasada znalazła się w katalogu „Wolności i praw obywatelskich”,

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78 poz. 483 ze zm.).

⁶ Inna sprawa, że np. art. 63 ust. 2 Konstytucji z 22 lipca 1952 r. (t.j. Dz.U. 1976 Nr 7 poz. 36 ze zm.) lokował prawo do obrony wśród przepisów Rozdziału 7 poświęconego „Sądowi i Prokuraturze”, a nie Rozdziału 8 „Podstawowe prawa i obowiązki obywateli”.

⁷ M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 42 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Lex/el 2023, teza 1.

⁸ J. Juchniewicz, *O granicach swobody ustawodawcy w kształtowaniu standardów prawa do sądu*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3 (31), s. 33.

a nie w Rozdziale VIII regulującym funkcjonowanie sądów i trybunałów, co jest rozwiązaniem oczywistym, zważywszy na jej ochronną i gwarancyjną funkcję. Wprawdzie większość konstrukcji konstytucyjnych ma charakter deklaracyjny, to akurat w przypadku zasady domniemania niewinności (ale i prawa do obrony) jest ona – *via* art. 5 § 1 (i art. 6) k.p.k. – respektowana w praktyce sądowniczej. Z pewnością nie można więc o zasadzie domniemania niewinności mówić, jak przydarzyło się to swego czasu A. Kaftalowi, jako o zasadzie „fasadowej”, bo też w języku polskim określenie to ma zdecydowanie pejoratywne konotacje⁹.

III. Domniemanie niewinności w ujęciu kodeksowym

Przeniesieniu zasady domniemania niewinności do procesu karnego służy obecnie art. 5 § 2 k.p.k.¹⁰ Na gruncie procesowym zasada ta wyraża prawdę tymczasową podlegającą obaleniu¹¹ w razie wydania prawomocnego wyroku skazującego lub warunkowo umarzającego postępowanie¹² albo przekształcającą się w prawdę stałą w razie każdego innego sposobu zakończenia danego procesu. Akt wymierzania sprawiedliwości wyznacza zarazem moment końcowy obowiązywania zasady, o której mowa w art. 5 § 1 k.p.k., pozwalając – w przypadku skazania – na określenie dotychczasowego beneficjenta tej zasady – w zależności od rodzaju postępowania – mianem skazanego lub ukaranego, ale też w niedługiej perspektywie na poniesienie przezeń realnych konsekwencji w postaci wykonania orzeczonych kar i/lub środków karnych¹³.

⁹ <https://sjp.pl/fasadowy> (21.02.2024).

¹⁰ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. 2024 poz. 37 ze zm.).

¹¹ Pisz się też o jej „wygaśnięciu” – zob. M. Kurowski, *Komentarz do art. 5 [w:] Kodeks postępowania karnego*, t. I, *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, Lex/el 2024, teza 2.

¹² Domniemania tego nie obalają nawet kolejne dowody osłabiające linię obrony oskarżonego i podważające jego wiarygodność.

¹³ W dużym uproszczeniu to właśnie legło u podstaw tak szeroko komentowanego wyroku SN z 6 czerwca 2023 r., sygn. akt II KK 96/23, OSNK 2024, nr 1, poz. 1, gdzie wskazuje się, że dopiero wydanie prawomocnego wyroku przesądzającego kwestie winy (skazującego) powoduje możliwość wydania aktu łaski przez Prezydenta RP jako aktu skierowanego „do prawnokarnej zawartości tego wyroku”.

Zasadę domniemanie niewinności wyrażał również nieobowiązujący przepis art. 3 § 2 d.k.p.k.¹⁴, pomijał natomiast zupełnie przedwojenny kodeksu z 1928 r.¹⁵, aczkolwiek i podówczas była ona uznawana za element procedury karnej, swymi korzeniami sięgając jego art. 9 [8]¹⁶. Ten ostatni przepis zasadniczo odnosił się do obowiązku uwzględniania przez „wszystkie władze powołane do udziału w dochodzeniu i ściganiu przestępstw” okoliczności przemawiających zarówno przeciwko, jak i za oskarżonym, ale to właśnie w kryjącym się tam zakazie przesądzania winy upatrywano pierwiastka interesującej nas zasady. Inna sprawa, że uważano wtedy, że do obalenia domniemanie niewinności dochodzić miało wskutek „udowodnienia [winy] w trybie przewidzianym przez ustawę” bez odwołania się do sprawczego oddziaływania w tym zakresie prawomocnego wyroku sądu¹⁷. Kwestią, którą ówczesnie dostrzeżono, a która zachowuje swoją moc także i obecnie jest odniesienie zasady domniemanie niewinności do pozycji procesowej oskarżonego, nie zaś subiektywnego nastawiania sędziów co do tego, że „każdy oskarżony jest niewinny”¹⁸.

Zasada domniemanie niewinności jest zasadą prawnie zdefiniowaną, ale i – z uwagi na swoją funkcję – powiązaną z zasadą prawa do obrony (art. 6 k.p.k., art. 42 ust. 2 Konstytucji RP) oraz regułą *in dubio pro reo* (art. 5 § 2 k.p.k.)¹⁹, na co skądinąd wskazuje bliskie sąsiedztwo tych rozwiązań w poszczególnych aktach. Wszystkie te zasady A. Murzynowski uznaje za zasady dotyczące sytuacji prawnej oskarżonego²⁰. Jesliby porównać kodeksowe brzmienie zasady

¹⁴ Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13 poz. 96 ze zm.).

¹⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej – Kodeks Postępowania Karnego z 19 marca 1928 r. (t.j. Dz.U. 1950 Nr 40 poz. 364 ze zm.).

¹⁶ Zob. wyroki SN z 13 maja 1964 r., sygn. akt II K 58/64, OSNKW 1964, nr 9, poz. 137 oraz z 25 lutego 1969 r., sygn. akt II KR 182/68, OSNKW 1969, nr 10, poz. 130. Podejmowano ówczesnie także próby wywiedzenia jej z zasady prawdy materialnej, negując przy tym jej autonomiczny charakter – tak Z. Papierkowski, *Glosa do wyroku SN z dn. 13 maja 1964, II K 58/65*, OSPiKA 1965, nr 4, poz. 73.

¹⁷ M. Siewierski, *Komentarz do art. 3* [w:] S. Kalinowski, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1966, s. 50.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ A także rozłożenia ciężaru dowodu – tak K.T. Boratyńska, *Rozdział II. Zasady procesowe* [w:] K.T. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, *Postępowanie karne*, Warszawa 2013, s. 21.

²⁰ A. Murzynowski, *Istota...*, s. 247 i n.

domniemania niewinności z jej konstytucyjnym pierwowzorem, to w doktrynie pisze się, że te „niemal ściśle sobie odpowiadają”²¹, co nie oznacza, że są nie zachodzą między nimi pewne różnice²². Różnice te – zaznaczyć to należy już na wstępie – nie deformują tej zasady, a co najwyżej przystosowują ją do realiów procesowych, zastępując określenia użyte w art. 42 ust. 3 Konstytucji RP ich adekwatnymi odpowiednikami. I tak art. 5 § 1 k.p.k. w miejsce zaimka osobowego „kto” posługuje się pojęciem „oskarżonego”, co – wskutek odesłania z art. 71 § 3 k.p.k. – stosuje się także do „podejrzanego”. Jest to „zamiana” w pełni uprawniona, bo też problem przypisania odpowiedzialności za czyn stanowiący przedmiot danego postępowania pojawia się wraz ze sformułowaniem zarzutu i/lub oskarżenia, a więc czynności, które zgodnie z art. 313 § 1 w zw. z art. 71 § 1 i art. 331 § 1 w zw. z art. 71 § 2 k.p.k. – oprócz szeregu innych implikacji – powodują nabycie przez daną osobę określonego statusu procesowego w postaci: podejrzanego lub oskarżonego²³.

Inna jest też sekwencja czynności prowadząca do obalenia domniemania niewinności, bo ta – oprócz przewidzianego przez normę konstytucyjną „stwierdzenia [winy] prawomocnym wyrokiem sądu” – obejmuje także „udowodnienie” jako etap poprzedzający wyrokowanie. Etap ten jest niczym innym jak wpisującym się w zasadę prawdy materialnej (art. 2 § 2 k.p.k.) ustaleniem określonego przebiegu wydarzeń, co jest możliwe w oparciu o dowody przeprowadzone w sposób określony prawem²⁴. Jego wprowadzenie do zasady domniemania niewinności nie czyni zeń elementu obcego czy też jawnie kolidującego z wzorcem konstytucyjnym, bo przecież ten ostatni nie jest właściwym miejscem dla opisywania tak szczegółowych kwestii jak składowe dowo-

²¹ M. Kurowski, *Komentarz do art. 5 [w:] Kodeks...*, teza 1.

²² Najbardziej rzucającą się w oczy różnicę, a raczej oczywistą niezgodność wyeliminowała nowela z 10 stycznia 2003 r. (Dz.U. Nr 17 poz. 155), zastępując obecne w art. 5 § 1 k.p.k. „[prawomocne] orzeczenie sądu” jedynie właściwym z perspektywy konstytucyjnej pojęciem, tj. „[prawomocnym] wyrokiem”.

²³ Szerzej zakres podmiotowy tej zasady postrzega J. Zagrodnik, obejmując nią także osobę podejrzaną, a więc „więc osobę sytuującą się na przedpolu statusu procesowego podejrzanego, co do której zachodzi przypuszczenie, że popełniła przestępstwo, ale formalnie nie wszczęto jeszcze przeciwko niej postępowania” – szerzej zob. *Idem, Komentarz do art. 5 [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Zagrodnik, Lex/el 2023, teza 5.

²⁴ A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym*, Kraków 2007, s. 23 i 25; W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1995, s. 255.

dzenia, zwłaszcza, że mamy tu do czynienia z instytucją z pogranicza prawa i logiki. Czy można uznać za sprzeczne z ustawą zasadniczą zakazy dowodowe, tylko dlatego, że ich tam nie ujęto? Można jednak na ów brak „udowodnienia” spojrzeć jak na brak pozorny, jeśliby rzecz rozważyć pod kątem poręczonego przez art. 45 ust. 1 Konstytucji RP prawa do sądu, nie jakiegokolwiek jednak, lecz do takiego, który „sprawiedliwie [...] rozpatruje sprawę”. Rozpatrzenie sprawy jest niczym innym jak stosowaniem prawa, ale czyż etapu finalnego, to jest subsumpcji, nie poprzedza właśnie etap dowodzenia prowadzący do ustalenia określonych prawnie relewantnych faktów?²⁵

Zasada ta jest zasadą prawnie zdefiniowaną, a więc taką której treść przybiera postać wypowiedzi normatywnej. Domniemanie niewinności nie jest jedynym domniemaniem znanym prawu karnemu procesowemu, jest jednak jedynym domniemaniem prawnym podniesionym do rangi jednej z naczelnych zasad procesowych, to jest wyrażających społecznie ważne dyrektywy uregulowania najbardziej istotnej kwestii z zakresu procesu karnego²⁶. Wprawdzie niektórzy autorzy wzbraniają się przed zbyt daleko idącą hierarchizacją zasad procesowych²⁷, ale przecież rzeczą aż nadto oczywistą jest, że niektóre zasady, wykraczając poza kwestie ściśle proceduralne, determinują kształt całego procesu wymierzania sprawiedliwości w sprawach karnych. Do takich zasad można bez wątpienia zaliczyć – obok choćby zasady prawdy materialnej, obiektywizmu czy prawa do obrony – także zasadę domniemania niewinności. Omawiane tu domniemanie zupełnie wyjątkowo nie wyraża typowej zależności pomiędzy dwoma zdarzeniami, lecz jedynie zależność hipotetyczną, wszak statystycznie rzecz ujmując większość oskarżonych *in fine processus* okazuje się być sprawcami zarzucanych im czynów.

Tego rodzaju nobilitacji domniemanie niewinności doczekało się nie tylko na forum procesu karnego, lecz także i innych postępowań represyjnych, a mianowicie postępowania karnoskarbowego, postępowania w sprawach o wykroczenia (art. 8 k.p.w.²⁸ w zw. z art. 5 § 1 k.p.k.), ale i postępowaniu kar-

²⁵ T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2009, s. 197–205.

²⁶ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 210 i 244.

²⁷ A. Murzynowski, *Istota...*, s. 109–110.

²⁸ Ustawa z 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1124 ze zm.).

noskarbowym (art. 113 § 1 k.k.s.²⁹ w zw. z art. 5 § 1 k.p.k.). W trzech pierwszych postępowaniach źródłem domniemania niewinności jest przepis art. 5 § 1 k.p.k. stosowany wprost lub odpowiednio, przy czym owa „odpowiedniość” wymaga zazwyczaj stosunkowo nieznacznej modyfikacji podmiotowej (zamiast oskarżonego o popełnienie przestępstwa domniemaniem objęci są obwinieni o popełnienie wykroczenia oraz oskarżeni o popełnienie przestępstwa lub wykroczenia karnoskarbowego i podmiot pociągnięty do odpowiedzialności posiłkowej).

Domniemanie niewinności występuje też i w innych postępowaniach represyjnych, w których punitywną aktywność państwa zastępuje aktywność organów właściwych samorządów zawodowych. W sposobie, w jaki postępowania te zostały skonstruowane widać pewną niekonsekwencję ustawodawcy. Przydarza się bowiem ustawodawcy albo posługiwać się tam autonomicznym, choć w zasadniczej części pokrywającym się z wzorcem konstytucyjnym, modelem domniemania niewinności (m.in. art. 61 ust. 1 ustawy o izbach lekarskich³⁰), albo odwoływać „w zakresie nieuregulowanym do odpowiedniego stosowania przepisów kodeksu postępowania karnego” (art. 69 Prawa o notariacie³¹; art. 95n pkt 1 Prawa o adwokaturze³²; art. 74¹ pkt 1 ustawy o radcach prawnych³³; art. 46w Prawa geodezyjnego i kartograficznego³⁴; art. 79 ustawy o doradztwie podatkowym³⁵), albo też problem ten... pomijać zupełnie³⁶. Trudno uznać za odesłanie do art. 5 § 1 k.p.k. konstrukcję zawartą

²⁹ Ustawa z 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. 2023 poz. 654 ze zm.).

³⁰ Ustawa z 2 grudnia 2009 r. o izbach lekarskich (t.j. Dz.U. 2021 poz. 1342).

³¹ Ustawa z 14 lutego 1991 r. Prawo o notariacie (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1799 ze zm.).

³² Ustawa z 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1184 ze zm.). Zaskakiwać może jednak to, że odesłanie pojawiło się stosunkowo późno, bo dopiero w 2007 r. Zob. art. 1 pkt 24 ustawy z 29 marca 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze i niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 80 poz. 540), zmieniającej m.in. ustawę z 9 czerwca 2007 r.

³³ Ustawa z 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1166). Także i to odesłanie ma stosunkowo krótką historię, wprowadził je dopiero art. 2 pkt 17 ustawy przywołanej w przypisie wcześniejszym.

³⁴ Ustawa z 17 maja 1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (t.j. Dz.U. 2023 poz. 1752 ze zm.).

³⁵ Ustawa z 5 lipca 1996 r. o doradztwie podatkowym (t.j. Dz.U. 2021 poz. 2117).

³⁶ Rozdział 5 ustawy z 15 grudnia 2000 r. o samorządach zawodowych architektów oraz inżynierów budownictwa (t.j. Dz.U. 2023 poz. 551); rozdział 4 ustawy z 8 czerwca 2001 r. o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów (t.j. Dz.U. 2019 poz. 1026).

w art. 135p ust. 1 ustawy o Policji³⁷, gdzie jest mowa o odpowiednim stosowaniu „w zakresie nieuregulowanym w niniejszej ustawie” przepisów k.p.k. „dotyczących porządku czynności procesowych”, wszak zasada domniemania niewinności takowego porządku nie reguluje.

Brak własnego rozwiązania w zakresie domniemania niewinności lub brak odesłania do odpowiedniego stosowania rozwiązania karnoprocesowego tego problemu nie stawia jeszcze obwinionych o delikt dyscyplinarny na straconej pozycji, ponieważ istnieje możliwość bezpośredniego zastosowania normy konstytucyjnej (art. 8 ust. 2 w zw. z art. 42 ust. 3 Konstytucji RP). Zgodnie z dyrektywą *argumentum a rubrica* wydawać by się mogło, że zasada ta w ujęciu konstytucyjnym ogranicza się wyłącznie do postępowań mających za swój przedmiot „odpowiedzialność karną”, ale jest to wrażenie błędne, skoro tę akurat odpowiedzialność wykląda się szerzej, obejmując nią nie tylko odpowiedzialność konstruowaną w oparciu o przepisy prawa karnego, lecz i innych ustaw, a przez to rozpatrywaną w innych postępowaniach represyjnych, w tym dyscyplinarnych³⁸. Postępowania te nie stają się przez to postępowaniami „karnymi” *sensu stricto*, ale też art. 42 ust. 3 Konstytucji RP w tych postępowaniach stosowany będzie nie wprost, lecz odpowiednio³⁹. Odpowiedniość stosowania nie może jednak prowadzić do negacji funkcji ochronnej⁴⁰ wynikającej z tego przepisu zasady. Za szerokim zakresem stosowania konstytucyjnej zasady domniemania niewinności opowiada się też doktryna⁴¹. Pamiętać jednak należy, że domniemanie niewinności – jako zasada dopełniająca zasadę winy – nie znajdzie zastosowania tam, gdzie odpowiedzialność ma charakter obiektywny⁴², bazując na kryterium przedmiotowym nie podmiotowym. Przykładem rozwiązań, które wymykają się konstytucyjnej zasadzie domniemania niewin-

³⁷ Ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. 2024 poz. 145).

³⁸ Wyrok TK z 11 września 2001 r., sygn. akt SK 17/00, OTK 2001, nr 6, poz. 165; akceptuje to P. Sarnecki, *Komentarz do art. 42 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, Lex/el 2016, teza 1.

³⁹ Wyrok TK z 4 lipca 2002 r., sygn. akt P 12/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 50.

⁴⁰ Wyrok TK z 3 listopada 2004 r., sygn. akt K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103.

⁴¹ M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 42 [w:] Konstytucja...*, teza 1; P. Sarnecki, *Komentarz do art. 42 [w:] Konstytucja...*, teza 5.

⁴² J. Adamski, K. Urban, E. Warmińska-Friberg, *Komentarz do art. 50 [w:] J. Adamski, K. Urban, E. Warmińska-Friberg, Refundacja leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych. Komentarz*, Lex/el 2014, teza 2.

ności są przepisy prawa administracyjnego, które upoważniają właściwe organy niesądowe w ramach posiadanego przez nie władztwa administracyjnego do nakładania kar w drodze decyzji administracyjnych⁴³. W nauce tego prawa zauważa się, że np. kara administracyjna nałożona np. w trybie art. 124 Prawa farmaceutycznego⁴⁴ nie jest odpłatą za popełniony czyn, lecz stanowi środek przymusu mający skłonić ukarany podmiot do podporządkowania się prawu⁴⁵.

Poza ochronną i gwarancyjną funkcją zasada domniemania winy aktywizuje też jego przeciwnika procesowego, ale i sam sąd, pełniąc ponadto – w ocenie P. Kruszyńskiego – rolę kompensacyjną, urealnając w ten sposób zasadę kontradiktoryjności i równouprawnienia stron⁴⁶, co jest konieczne z uwagi na instytucjonalną przewagę oskarżyciela publicznego. Domniemania z art. 5 § 1 k.p.k. nie niweczy przyznanie się oskarżonego do winy⁴⁷, co może być jedną z przyczyn, dla których uzyskanie dowodu tej treści nie stanowi już celu samego w sobie przesłuchania tego uczestnika postępowania⁴⁸. Traktowanie oskarżonych (obwinionych) jak osób „niewinnych” w pierwszym rzędzie oznacza zakaz przypisania im winy w rozumieniu art. 1 § 3 k.k.⁴⁹, a więc „jednego z elementów struktury przestępstwa” oraz tych czynów zabronionych, o których mowa w art. 1 k.k.s. czy art. 1 k.w.⁵⁰, ale i dalszych elementów tej struktury w postaci „bezprawności, karalności i karygodności”⁵¹. Za ta-

⁴³ Wyrok TK z 22 września 2009 r., sygn. akt SK 3/08, OTK-A 2009, nr 8, poz. 125; wyrok TK z 4 lipca 2002 r., sygn. akt P 12/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 50.

⁴⁴ Ustawa z 6 września 2001 r. Prawo farmaceutyczne (t.j. Dz.U. 2022 poz. 2301 ze zm.).

⁴⁵ M. Bogucka, *Odpowiedzialność karna a odpowiedzialność administracyjna w kontekście kary pieniężnej w prawie farmaceutycznym*, „Krajowa Rada Sądownictwa” 2018, nr 2, s. 79–80.

⁴⁶ P. Kruszyński, *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 1983, s. 32.

⁴⁷ Szerzej o samym przyznaniu – zob. E. Kruk, *Znaczenie przyznania się do winy w procesie karnym – zarys problematyki* [w:] *Artes serviunt vitae, sapientia imperat. Proces karny sensu largo – rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Prof. T. Grzegorzycy z okazji 70. Urodzin*, red. R. Olszewski, D. Świecki, J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy, Łódź 2019, s. 168–177.

⁴⁸ P.K. Sowiński, *Uprawnienia składające się na prawo oskarżonego do obrony. Uwagi na tle czynności oskarżonego oraz organów procesowych*, Rzeszów 2012, s. 651.

⁴⁹ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2024 poz. 17).

⁵⁰ Ustawa z 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (t.j. Dz.U. 2023 poz. 2119).

⁵¹ A. Jezusek, „Domniemanie winy” w prawie karnym materialnym a procesowe domniemanie niewinności, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, nr 21, s. 76.

kim szerokim dystynktywnym dla postępowania rozumieniem problemu „zawinienia” z art. 5 § 1 k.p.k. opowiada się L. Gardocki⁵², ale też tylko takie podejście do tego problemu pozwala na najpełniejszą ochronę „każdego” lub „oskarżonego” czy „obwinionego”.

IV. Domniemanie niewinności w ujęciu konwencyjnym i dyrektywalnym

Zasada domniemanie niewinności wskutek objęcia jej przez art. 6 ust. 2 EKPC⁵³ stała się jednym z czynników kształtujących model rzetelnego procesu karnego. Przepis ten odnosi się do „każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą, co nadaje tej zasadzie szerszy wymiar niż tylko w sprawach o przestępstwa, ale też nie narzuca sygnatariuszom tej Konwencji sposobu ani formy, w jakiej domniemanie to miałyby podlegać uchyleniu. Zaznacza się tam tylko, że domniemanie to trwa „do czasu udowodnienia [oskarżonemu] winy”, przy czym tryb owego udowodnienia – a jak się wydaje – także i forma pozostawione zostały ustawodawcom krajowym. Muszą one być jedynie „zgodne z ustawą”⁵⁴. Regulacja ta w dużej mierze powtarza konstrukcję znaną z wcześniejszego art. 14 ust. 2 MPPOiP⁵⁵, z tym wyjątkiem, że przepis ten chronił „każdą osobę oskarżoną o popełnienie przestępstwa”, ale i formułował to interesujące nas domniemanie jako prawo do bycia uważanym za niewinnego. Z domniemanie niewinności „dopóki [...] wina nie zostanie stwierdzona zgodnie z prawem” korzysta także „każdy oskarżony” na podstawie art. 48 KPP⁵⁶, przy czym przepis ten zamieszczono w Tytule VI poświęconym Wymiarowi sprawiedliwości, nie zaś prawom czy wolnościom obywatelskim. Szerzej o domniemaniu niewinności stano-

⁵² L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2008, s. 52.

⁵³ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 Nr 61 poz. 284 ze zm.).

⁵⁴ A. Tęcza-Paciorek, *Zasada domniemanie niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s. 112.

⁵⁵ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 Nr 38 poz. 167).

⁵⁶ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.U.U.E.C. 2007 Nr 303, s. 1 ze zm.).

wi dyrektywa nr 2016/343⁵⁷, ale też jej *novum* nie polega na odmiennym ujęciu samej zasady (art. 3), ta nie różni się bowiem od zasady znanej z art. 48 KPP, lecz we wskazaniu na te aspekty tego domniemania, które powinny ulec wzmocnieniu. Są nimi ograniczenie wypowiedzi władz publicznych w sposób przesądający o winie nim ta nie zostanie przesądzona w sposób zgodny z prawem (art. 4), ograniczenie stosowania wobec oskarżonych środków przymusu fizycznego w sądzie lub publicznie jako mogących utrwalić przekonanie o ich winie (art. 5), nałożenie ciężaru dowodu na oskarżyciela oraz obowiązku sądu w zakresie poszukiwania dowodów zarówno obciążających, jak i uniewinniających, a także prawa obrony do przeprowadzenia dowodów zgodnie z obowiązującym prawem krajowym (art. 6 ust. 1) i wprowadzenie reguły *in dubio pro reo* (art. 6 ust. 2), a wreszcie prawo do nieskładania wyjaśnień w związku z zarzucanym czynem zabronionym i wprowadzenie reguły *nemo se ipsum accusare* (art. 7 ust. 1–2).

V. Uwagi końcowe

Każdy z omawianych tu aktów prawa krajowego lub pozakrajowego ujmuje problem traktowania oskarżonego od strony pozytywnej, nakazując domniemywać jego niewinność, nie zaś od strony negatywnej – zakazując domniemywać stan doń przeciwny, to jest winę oskarżonego. To ostatnie ujęcie zmuszałoby bowiem do aktywności oskarżonego, narażając go przy tej okazji na ryzyko błędnych decyzji procesowych, ale też przerzucałoby na niego pełną odpowiedzialność za wynik postępowania, w tym także karnego. Zwielokrotnienie na gruncie krajowym norm ustawowych mających za swój przedmiot domniemanie jest może i zbędne, zważywszy na zauważoną już wcześniej możliwą bezpośredniość stosowania odnośnej normy konstytucyjnej, dowodzi wszak znaczenia tej reguły. We wszystkich swych postaciach, krajowych i pozakrajowych, domniemanie niewinności cechuje też absolutyzm i brak jakichkolwiek wyjątków. Rozwiązanie konwencyjne i dyrektywalne (motyw 11) stanowią swego rodzaju *minimum minimorum* tego, co ustawodawca krajowy winien uczynić dla urzeczywistnie-

⁵⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym (Dz.U.UE.L. 2016 Nr 65, s. 1).

nia domniemanie niewinności w obrębie procesu karnego. Fakt, iż twórcy ustawy zasadniczej z 1997 r. poszli w tym zakresie krok dalej, obejmując tą zasadą także i inne postępowania represyjne, świadczy o tym, że przynajmniej w tym zakresie prawo polskie wyprzedza rozwiązania europejskie.

Literatura

- Adamski J., Urban K., Warmińska-Friberg E., *Komentarz do art. 50* [w:] J. Adamski, K. Urban, E. Warmińska-Friberg, *Refundacja leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych. Komentarz*, Lex/el 2014.
- Bogucka M., *Odpowiedzialność karna a odpowiedzialność administracyjna w kontekście kary pieniężnej w prawie farmaceutycznym*, „Krajowa Rada Sądownictwa” 2018, nr 2.
- Boratyńska K.T., *Rozdział II. Zasady procesowe* [w:] K.T. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, *Postępowanie karne*, Warszawa 2013.
- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2009.
- Daszkiewicz W., *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1995.
- Florczak-Wątor M., *Komentarz do art. 42* [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, red. P. Tuleja, LEX 2021.
- Gaberle A., *Dowody w sądowym procesie karnym*, Kraków 2007.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2008.
- Jezusek A., „*Domniemanie winy*” w *prawie karnym materialnym a procesowe domniemanie niewinności*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, nr 21.
- Juchniewicz J., *O granicach swobody ustawodawcy w kształtowaniu standardów prawa do sądu*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3 (31).
- Kalinowski S., Siewierski M., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1966.
- Kruk E., *Znaczenie przyznania się do winy w procesie karnym – zarys problematyki* [w:] *Artes serviunt vitae, sapientia imperat. Proces karny sensu largo – rzeczywistość i wyzwanie. Księga jubileuszowa Prof. T. Grzegorzycy z okazji 70. Urodzin*, red. R. Olaszewski, D. Świecki, J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy, Łódź 2019.
- Kruszyński P., *Zasada domniemanie niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 1983.
- Kurowski M., *Komentarz do art. 5* [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. I, *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, Lex/el 2024.
- Mozgawa-Saj M., *Rzymskie korzenie zasady domniemanie niewinności i prawa oskarżonego do obrony*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2018, nr 22.
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994.

- Papierkowski Z., *Glosa do wyroku SN z dn. 13 maja 1964, II K 58/65*, „OSPika” 1965, nr 4, poz. 73.
- Sarnecki P., *Komentarz do art. 42 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, Lex/el 2016.
- Sowiński P.K., *Zasada domniemania niewinności a wolność słowa [w:] System wymiaru sprawiedliwości a media*, red. C. Kulesza, Białystok 2009.
- Sowiński P.K., *Uprawnienia składające się na prawo oskarżonego do obrony. Uwagi na tle czynności oskarżonego oraz organów procesowych*, Rzeszów 2012.
- Tęcza-Paciorek A., *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012.
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016.
- Zagrodnik J., *Komentarz do art. 5 [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Zagrodnik, Lex/el 2023.